

Fâtih, Bellini ve Rönesans

Beşir Ayvazoğlu

I

Sultan II. Murad, başta şair ve musikişinaslar olmak üzere sanatkârları koruyup kollar, fırsat buldukça onlarla bir araya gelip eğlendirdi. Bursa ve Edirne saraylarında değerli musiki âlimleri yetişmiş ve bazıları eserlerini ona sunmuşlardır. Böyle bir padişahın çocuklarının estetik terbiyesine de özen göstermesi tabiidir. O halde çok sevdiği şehzadesi Mehmed'in ciddi bir sanat eğitimi aldığı düşünülebilir. A. Süheyl Ünver tarafından *Fâtih'in Çocukluk Defteri* adıyla yayımlanan müsvedde defterindeki temrinler şehzadenin sadece şiire değil, resim, hat ve tezhip sanatlarına da ilgi duyduğunu göstermektedir. Özellikle bu defterdeki portre denemeleri onun daha sonra su yüzüne çıkacak bir merakına dair önemli ipuçlarıdır.¹

Şehzade Mehmed'i çeşitli sanat dallarında eğitenlerin kimler olduğunu bilmiyoruz. Bilinen şu ki, Osmanlı padişahlarının çok azında rastlanan derin bir müsamahaya sahipti ve açık görüşlüydü. Dukas'a inanmak gerekirse, muazzam bir zafer alayı ile Ayasofya'ya geldiğinde bu kilisenin mozaiklerini ganimet malıdır diye sökmekle meşgul bir

.....

¹ A. Süheyl Ünver, *Fatih'in Çocukluk Defteri*, İstanbul, 1961. Daha geniş bir değerlendirme için bk. Yaşar İliksiz, "Saraydaki Karalama Defterinin Esrarı", *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, nr. 1, Mayıs 2007, s. 66-77.

yeniçeriye asâsıyla vurarak “Binalar benim malımdır, ne hakla onu bozuyorsun?” diye öfkeyle bağırmişti.² Ayasofya’da mozaiklerin Fâtih’in hassasiyeti sayesinde tahrip edilmekten kurtulduğu şüphesizdir.

“Avnî” mahlasıyla şiirler yazan Fâtih’in başta resim olmak üzere plastik sanatlara özel bir ilgi duyduğu, fetihten hemen sonra “Rumeli ve Anadolu taraflarından [...] ashâb-ı sanayi ve hıref ehl ü ıyali ile pâyitahta irsâl oluna” diye hükümler göndererek önemli sanatkârları İstanbul’da toplaması ve sarayında bir Nakışhane kurmasından anlaşılıyor. Baba Nakkaş’ın yönettiği, çalışmalarına Eski Saray’da başlayıp Topkapı Sarayı’nda devam eden ve şüphesiz Ehl-i Hıref teşkilâtının temelini teşkil eden bu Nakışhane hakkında fazla bir şey bilinmiyorsa da ürettiği çok sayıda eser günümüze ulaşmıştır. Müzehhibinden mücellidine, hattatından nakkaşına kadar yüz civarında sanatkârı çekip çeviren ve bir bakıma Fâtih’in estetik müşavirliğini yapan Baba Nakkaş, muhtemelen onun seçkin ilim ve sanat adamlarının katıldığı özel meclislerine de kabul ediliyordu. Bu meclislerde dinî ve ilmî konuların yanı sıra, önemli felsefe, sanat ve edebiyat meseleleri de tartışılmış olabilir.³

II

Sarayda kurduğu meclislerde ulemayı tartıştıran belki de iki farklı dünyayı birleştirmenin yollarını arayan Fâtih, Bizans mirasına çevresindekilerden çok farklı bir gözle bakıyor, bazılarının iddia ettiği gibi Rönesansçı, yani hümanist bir padişah değilse de, belli ki İtalya’da gelişmekte olan resim sanatına, özellikle portreciliğe derin bir ilgi duyuyordu. Çocukluğunda kullandığı müsvedde defterindeki portreler, onda bu merakın çok erken başladığını göstermektedir. Nitekim fetihten sekiz yıl sonra, 1461 yılında, Rimini valisine bir mektup göndererek Pisanello’nun öğrencisi Matteo de Pasti’den resim ve heykel konusunda yararlanmak istediğini bildirmiştir. Matteo yola çıkar, ancak casus olduğu gerekçesiyle Venedikliler tarafından tutuklandığı için İstanbul’a ulaşamaz. Pisanello’nun başka bir öğrencisi,

.....

² Dukas, *Bizans Tarihi* (çev. VI. Mırmıroğlu), İstanbul 1956.

³ A. Süheyl Ünver, “Baba Nakkaş”, *Fatih ve İstanbul*, C. II, nr. 7-12, İstanbul 1954, 169-177; a.y., *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*, İstanbul, 1958. Baba Nakkaş hakkında ayrıca bkz. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi VI* (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), İstanbul 2002, s. 88.

Constanzo da Ferrera, Napolili Ferdinand tarafından muhtemelen 1477-78 yıllarında İstanbul'a gönderilmiş ve bu sanatçı tarafından Fâtih için bronzdan madalyonlar hazırlanmıştır

Constanzo da Ferrera'nın madalyonlarından biri 1481 tarihlidir ve bir yüzünde Fâtih'in profilden kabartma portresi vardır. *Fâtih Al-bümü*'ndeki bir portrenin bu madalyondaki portreye benzediği için Ferrara tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Mustafa Âli'nin *Menâkıb-ı Hünerverân*'ında gül koklayan Fâtih minyatürüyle tanınan Sinan Bey'in Venedikli ressam Maestro Paolo'nun öğrencisi olduğuna dair bir kayıt vardır.⁴ Paolo mu İstanbul'a gelmiştir, Sinan Bey mi Venedik'e gitmiştir, bilmiyoruz. Ancak erken Rönesans'ın önemli ressamlarından biri olan Gentile Bellini'nin İstanbul'a geldiği belgelerle sabittir. 1479 yılında Venediklilerle yapılan anlaşmanın ardından yarı resmi elçi olarak Venedik'e giden bir Yahudi tacir, Doj Pietro Mocenigo'ya Fâtih'ten bir mektup götürmüştür. Mektupta Fâtih'in torunlarından birinin İstanbul'da yapılacak sünnet düğününe davet edilen Doj'dan ayrıca insan tasvirleri yapabilen iyi bir ressam, bir heykeltıraş ve bir bronz dökümcüsü göndermesi rica edilmektedir (1 Ağustos 1479). Venedikli sanatçılara gösterilen bu teveccühten çok memnun olan Doj, beş yıldan beri sarayında çalışan Gentile Bellini'yi İstanbul'a göndermeye karar verir. Bellini bu vazifeyi kabul etmiş, fakat İstanbul'a gitmeyi kabul eden heykeltıraş ve bronz dökümcüsü bulunamamıştır.

Gentile Bellini,⁵ 3 Eylül 1479 tarihinde iki yardımcısı, iki tane de dışarıdan bulduğu sanatkârla beraber bir kalyona binerek yola çıkar ve eylül sonlarında İstanbul'a ulaşır. Osmanlı'nın yeni payitahtında çok iyi karşılandığı, Venedik elçisi tarafından Fâtih'e takdim edildiği ve yeni sarayda, yani bugün Topkapı Sarayı dediğimiz Saray-ı Cedid'de itibarlı bir misafir olarak ağırlandığı biliniyor. Franz Babinger'e göre, Fâtih, Bellini'den sadece kendisini ve çevresindekilerin portrelerini yapmasını değil, sarayının duvarlarını da fresklerle bezemesini de istiyordu. Bellini de onun hususi dairelerinin duvarlarına "cinsel içerikli" resimler

.....

4 Âli, Maestro Paolo'dan Mastori Pavli diye söz eder. Bkz. *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*, haz. Dr. Müjgan Cunbur, Ankara 1982, s. 118.

5 Gentile Bellini'nin babası Jacopo Bellini ve kardeşi Giovanni Bellini de ressamdır. Geniş bilgi için bkz. Nurullah Berk, *Bellini'ler*, İstanbul 1951.

yapmıştı.⁶ Babinger'in herhangi bir kaynak belirtmeden dile getirdiği bu iddiası -o devrin şartları ve zihniyet dünyası göz önünde tutulduğu takdirde- kesin bir belge gösterilmedikçe kabul edilemez.

Bellini'nin İstanbul'daki faaliyetleri ve Fâtih'le ilişkisi hakkında tek kaynak, Giovanni Maria Angiolello'nun yazdıklarıdır. Eğriboz seferinde esir alınan ve İstanbul'a getirildikten sonra Şehzade Mustafa'nın hizmetine verilen Venedikli Angiolello, Fâtih'in bahçeleri ve resimleri çok sevdiğini, bu sebeple bir mektup yazarak Venedik'ten getirttiği Gentile Bellini'den Venedik'in ve sevdiği bazı kişilerin resimlerini yapmasını istediğini söyler. Yakışıklılığı ve güzelliğiyle meşhur yakınlarının resimlerini yapmasını isteyen Fâtih, bir gün Bellini'den bir dervişin de portresini yapmasını istemiştir. Bedesten'de bir sedire oturup padişahın kahramanlıklarını anlatan dervişin portresini yapan Bellini ile Fâtih arasında, Angiolello'ya göre şöyle bir diyalog geçer. Ahmed Refik Altınay'ın *Fâtih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini* adlı eserinden aktarıyorum:

“- Jantil, bilirsin ki hakikati söylemek şartıyla her ne olursa olsun söylemene müsaade etmişimdir; söyle bakalım, şu adem neye benziyor?

- Şevketpenah, madem ki zat-ı şahanelerine serbestçe idare-i efkâr etmekliğime müsaade buyuruluyor, o halde söyleyeyim, bendezinin fikrimce bu adem bir mecnundur.

- Pek doğru. Bak, alaim-i cinnet gözlerinden nasıl belli oluyor.

- Fakat şevketmeab, bizim taraflarda da böyle birtakım adamlar vardır ki bir sıra üstüne oturup rical-i muhtelifenin medayihini okur dururlar; zat-ı şahaneleri ki bu derece ulvisiniz -zira İskender'in bile muvaffak olamadığı fütühata nail olmuşsunuz- nefis-i şahanelerinin medholunmasını arzu etmeyişiniz beni mütehayyir ediyor.

Bunun üzerine Fâtih şu cevabı verir:

- Bu adem fikren salim olsa idi, tarafından medholunmağı arzu ederdim; fakat bir mecnunun hakkımdaki medayihini hiçbir vakit arzu etmem.”⁷

.....

6 Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamani* (çev. Dost Körpe), Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 425.

7 Ahmed Refik, *Fatih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini*, İstanbul, 1325, s. 40-41.

Angiolello, Bellini tarafından İstanbul'da birçok güzel tablo yapıldığını ve hepsinin saraya konulduğunu, bu tabloların daha sonra Sultan Bayezid tarafından pazarda sattırıldığını anlatıyor. Bu portrelerden en meşhurunun -20 Kasım 1480 tarihini taşıy- Venedik'e götürüldüğü, 1877-1880 yılları arasında İstanbul'da İngiliz sefiri olarak görev yapmış bir İngiliz olan Henri Layard tarafından satın alındığı, onun ölümünden sonra karısı tarafından Londra'ya götürülerek National Gallery'ye hediye edildiği biliniyor.⁸ Bellini'nin Fâtih'i şehzadelerinden biriyle gösteren başka bir tablosu daha vardır.⁹ Aynı ressama izafe edilen ve National Gallery'deki portreye çok benzeyen başka bir Fâtih portresi de 1933 yılında Moskova'dan Paris'e kaçan Zacharij Byrtschanski adında bir Rus tarafından Amerikalı bir koleksiyonere satılmıştır. Bir çar sarayından çıktığı tahmin edilen 21x16 cm. boyutlarındaki bu portrenin diğer portreden en önemli farkı, sarıgın ucunun padişahın omuzlarına kadar sarkmasıdır. Bu sebeple, sonraki yıllarda Bellini'nin portresi esas alınarak başka bir ressam tarafından yapılmış olabileceğini söyleyenler de vardır.

Bellini'nin İstanbul'da gezerek çeşitli abidelerin krokilerini ve insan tiplerini çizdiği biliniyor. İngiltere'de, British Museum'da korunan bir albümde bazı desenler vardır; mesela oturmuş halde tasvir edilen bir yeniçeri, bir Türk kadını, yaşlı bir Türk, bir şehzade, aralarında iki yeniçerinin de bulunduğu bir grup insan, çeşitli kadın tiplerinin ve kıyafetlerinin tasvir edildiği bir eskiz... Bellini bunlardan başka Theodisius Sütunu'nun bir resmini yapmış, Arkadius Sütunu'ndan da Arkadius'un Gotlara karşı kazandığı zaferlerin tasvir edildiği kabartmaların resimlerini on sekiz levha halinde çizmiştir.

•••••

Bu diyalog için ayrıca bkz. Giovanni Maria Angiolello, *Fâtih'in İçoğlanı Anlatıyor: Fâtih Sultan Mehmet* (çev. Pınar Gökpar), Profil Yayınları, İstanbul 2011, s. 124-125.

8 Bu portre, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. Yıldönümü vesilesiyle İstanbul'a da getirilmiş ve Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde 7-13 Aralık 1999 tarihleri arasında sergilenmiştir.

9 Bellini'nin İstanbul'da bulunduğu tarihte Şehzade Mustafa çoktan ölmüş bulunuyordu. Bayezid Amasya'da, Cem de Konya'daydı. O halde bu tablo yapılırken Mustafa'ya veya Cem'e çok benzeyen bir genç, Franz Babinger'in tahminine göre, Bosna-Hersek kralının Fâtih'in sarayına gönderdiği oğlu İshak modellik etmiş olabilir. Bkz. Franz Babinger, "Fatih ve Ressam Gentile Bellini", *Hayat Tarih Mecmuası*.

Bu resimler XVII. yüzyılda Fransa'ya ulaşır ve on sekiz levha halinde gravür olarak basılır.¹⁰

III

Angiolello, Fâtih'le Bellini arasında geçenleri anlattıktan sonra Bâyezid'in babası Fâtih'i inançsızlıkla suçladığını da iddia eder.¹¹ Son yıllarında oğlu Bâyezid'le arası açık olan Fâtih'e karşı ciddi bir muhalefet vardı. Ardı arkası kesilmeyen seferler, uygulanan maliye politikası ve akçedeki gümüş oranı sürekli azaltıldığı için satın alma gücünün zayıflaması halkı; vakıflara ve şahıslar elindeki emlak el konularak tımarlı sipahilere verilmesi de tarikat çevrelerini ve ulemayı çok rahatsız etmişti. Bu rahatsızlık ifade edilirken, muhtemelen, "kâfir" resamlara portresini yaptırdığı ve sarayını "mücessem" tasvirlerle doldurduğu abartılarak kulaklara fısıldanıyordu. Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'sindeki "İlâhî! Cümle-i nakkâşân-ı âlem ve müsavvirân-ı benî-âdem bir nakış tasvîr ve bir suret tahrîr itmek isteseler..."¹² diye başlayan bölümün satır aralarında Fâtih'in İtalyan resamlara ve portrecilik sanatına duyduğu ilginin eleştirildiğini söylemek aşırı bir yorum olur, fakat bu hiç de ihtimal dışı değildir. Sinan Paşa'nın sadrazamlıktan azledilerek hapsedilmesi, ulemanın gösterdiği şiddetli tepki üzerine cezasının sürgüne çevrilmesi belki de bu "estetik" kavgasının bir sonucudur. Osmanlı kaynaklarında Bellini'den ve Fâtih'in sarayında görev yapan diğer İtalyan ressam, heykeltıraş ve bronz dökümcülerinden hiç

.....

¹⁰ Ahmed Refik, *age.*, s. 41-42.

¹¹ Angiolello, *age.*, s. 126.

¹² Sinan Paşa'nın İslam sanatlarının estetiğine dair ipuçları da taşıyan cümleleri şöyledir: "İlâhî! Cümle-i nakkâşân-ı âlem ve müsavvirân-ı benî-âdem bir nakış tasvîr ve bir suret tahrîr itmek isteseler, bir vâsi' ü rûşen makamda, bir sâkin nesnenün üstinde iderler. Sen ol musavvir-i ezelsin ki, bir katre müteharrik âb üzerinde, rahm ü şikem-i teng ü tarikte, bir sûret-i âdem tasvîr ittün ki, cümle-i nakkâşân-ı Çîn ve sûret-gerân-ı rûy-ı zemîn -ki hâme-i çehre-güşâ ve sûret-i ibret-nümâları cân-ı Azer'i gayrete bırağur ve akl-ı reng-âmîz ü tab'-ı sûret-engîzleri hâtır-ı Mânî'yi hayrette kor- hiç ol sûretün tasvîri keyfiyyetinde suret tasavvur u vicdan idemediler ve ol nakş u nigârün hüsn-i zîbâsında hayran ü nigerân kaldılar ve cemî'-i vassâfân-ı cihan ve müşebbihân-ı devrân anun teşbihinde âciz ü ser-gerdân oldılar." Bkz. *Tazarrunâme* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1971, s. 52.

söz edilmemesi, daha da önemlisi, bu sanatçılar tarafından yapılmış hiçbir eserin İstanbul'da muhafaza edilmemiş olması, Fâtih'e karşı duyulan öfkenin büyüklüğü hakkında sarıh bir fikir veriyor.

İtalyan kaynaklarına göre, Bellini bir gün Fâtih'in arzusu üzerine aynaya bakarak kendi portresini yapar; resmin sahibine şaşırtıcı derecede benzediğini görerek hayran olan padişah, onun böyle bir harika yaratmasını sihre bağlar.¹³ Bu anekdot eğer doğruysa, Fâtih'in portre ressamlığını bir çeşit hünerbazlık olarak görüp sadece eğlendiğine hükmedilebileceği gibi, fethetmek istediği Roma ve Venedik hakkında bilgi almaya çalıştığı da düşünülebilir. Nitekim Angiolello'nun yazdığına göre, Fâtih, Bellini'den Venedik'in resmini (Babinger "haritasını" diyor) yapmasını da istemişti.¹⁴

Rönesans ressamlarının bile ne yaptıklarının tam idrakinde olmadıkları bir devirde, Fâtih'in bu tarihî dönüşümü fark ederek Bellini'yi İstanbul'a davet ettiğini, yani bir Rönesans padişahı olduğunu iddia etmek doğru değildir. Tarih dönemlerinin birbirinden kesin çizgilerle farklılaşmasına yol açacak sert kopuşların hiç yaşanmadığını, Alexandre Koyre'nin *Yeniçağ Biliminin Doğuşu* adlı kitabını yayımladığı tarihten beri biliyoruz. XIX. yüzyıl Fransız tarihçisi Michelet'nin "Rönesans" diye adlandırdığı dönemde antikiteye ilgi duyan aydınlar ve sanatçılar, özellikle erken dönemde, başlattıkları hareketin nelere yol açacağını bilemezlerdi. Fâtih'in de böyle bir sürecin şuurunda olması imkânsızdır. İtalya'da gelişmekte olan resim sanatıyla ve Antikite'yle ilgilenmesine bazı tesadüflerin yol açtığı söylenebilir.

Fâtih'i üstün ve farklı kılan, kendini sadece Türk hakanı ve Müslümanların sultanı olarak değil, aynı zamanda "Kayser-i Rum", yani Roma İmparatoru, dolayısıyla Roma'nın varisi olarak görmesi, daha da önemlisi Avrupa'da olup bitenleri yakından takip etmesidir. Bu amaçla yabancı danışmanlarından çok faydalandığı anlaşılıyor. Avrupalıların Haçlı Seferleri sırasında karşılaştıkları Türklere kendilerinin de kabul edebilecekleri bir kök aradıklarını ve sonunda onları Troya kralı Priamos'un oğlu Turkos'a bağladıklarını onlardan öğrenmiş olmalıdır. Bu yakıştırmaya göre, Turkos'la birlikte Kafkasya'ya kaçan Troyalılar Türklerin atalarıdır. Troya'nın intikamını alan

.....

¹³ Ahmed Refik, *age.*, s. 41.

¹⁴ Giovanni Maria Angiolello, *age.*, s. 124.

Roma İmparatorluğu, ne yazık ki, doğuda Konstantinopolis'i başkent yaptıktan sonra Yunanılaşmıştır, dolayısıyla şimdi intikam alma sırası, Asya'nın derinliklerine sığınmış Troyalıların torunları olan Türklerdedir.

Kritovulos'un tarihinde, Fâtih'in Midilli seferi sırasında Troya'yı ziyaret ettiğinden, Homeros'un İlyada'sında isimleri zikredilen kahramanlardan ve yaptıkları hizmetlerden övgüyle söz ettikten sonra başını hafifçe sallayarak "Geçen bunca yıldan sonra, bu şehirle insanların intikamını almayı Allah bana nasip etti. Düşmanlarına boyun eğdirdim, şehirlerini fethettim ve ülkelerini Mysialıların yağmasına çevirdim. Şehri kuşatanlar Hellen, Makedon, Teselyalı ve Peloponezliydi. Onların soyundan gelenleri bunca yıldan sonra, o dönemde ve daha sonraki yıllarda bu Asyalılara küstahça davrandıkları için cezalandırdım" dediği belirtilir.¹⁵ Montaigne de bir denemesinde Fâtih'in Papa II. Pius'a yazdığı bir mektupta, "İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum. Biz de İtalyanlar gibi Troyalıların soyundanız. Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer; onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar" dediğini iddia etmiştir.¹⁶

.....

¹⁵ *Kritovulos Tarihi* (çev. Ari Çokona), İstanbul 2012, s. 538-539.

¹⁶ Montaigne, *Denemeler* (çev. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul 1970, s. 209. Sabahattin Eyüboğlu'nun M. Ş. İbşiroğlu'yla birlikte Fatih Albümü'nü değerlendirdiği kitabın önsözünde de Montaigne'nin mektubundan söz edilir ve Fatih devrinde sarayda hümanist bir davranışın bulunduğu, Osmanlı kültürünün II. Bayezid döneminde kendi içine kapanarak Avrupa'daki Rönesans hareketlerinin dışında kaldığı iddia edilir. Bk. *Fatih Albümüne Bir Bakış*, İstanbul 1955, s. IX-XII. Eyüboğlu, bir gün Montaigne'nin cümlelerini Yahya Kemal ile Mükrimin Halil'e okuyarak görüşlerini almak ister. Fakat onlar güler ve bunu Montaigne'nin uydurmuş olabileceğini söylerler. Geniş tarih bilgileriyle tanınan bu iki adamın gerçeği kabul etmek istememelerine epeyce içerleyen Eyüboğlu şöyle devam ediyor: "Birkaç ay önce bir anıt jürisiyle Dumlupınar'a gitmiştim. Dumlupınar Savaşı'nda bulunmuş emekli bir albay bize Mustafa Kemal Paşa'nın meydan savaşına kumanda ettiği yerde, zaferin nasıl kazanıldığını anlatıyordu. Başkumandanın ağzından o günlerde duyduğu sözlere birden şunu da ekledi: 'Dumlupınar'da biz Yunanlılardan Troyalıların öcünü aldık!' Fatih'le Mustafa Kemal'i buluştururken bu söz yerimden hoplattı beni (...) İster yakışsın, ister yakışmasın, bana olağan gelmekle kalmıyor bu söz: Atatürk'ün tarih görüşüne ve bilinmedik bir yanına ışık tutuyor. Üstelik Fatih'in mektubuyla birlikte İlyada'yı, Batı kültürünün kaynağını benimsemenin

Stefanos Yerasimos, İstanbul'u 1437 yılında ziyaret eden Pero Tafur adında bir Katalan'ın o tarihte Bizanslıların ağzında gezen "Türkler Troya'nın intikamını alacaktır!" sözünü not ettiğini hatırlatır ve Kritovulos'un cümlelerini naklettikten sonra bu rivayetin Fâtih'in kulağına da gitmiş olabileceğini söyler. Troya'yı ziyareti sırasında İlyada'nın Yunanca bir kopyasını yaptıran ve Roma'nın vârisi olmayı kafasına koyduğu anlaşılan Fâtih, yine Yerasimos'un yazdığına göre, kendisiyle İstanbul'da görüşen Floransalı Benedetto Dei'ye İskender, Kserkses, Kartacalı Hannibal, Afrikalı Scipion, Pyrhus ve bugüne kadar gelmiş geçmiş binlerce hükümdarın gücünü kendisine toplamak istediğini söylemiştir.¹⁷

Bu rivayetleri birilerinin Avrupa'daki siyasî dengeleri gözetecek ürettiği, Osmanlı Devleti'ni Roma'nın vârisi ilân ederek mesela Almanların böyle bir iddiayla ortaya çıkmalarının önüne geçmek istedikleri bellidir. Fâtih'in de bunu iyi kullandığı, tereddütsüz benimsediği Roma varisliğinden bir "imperium" projesi çıkardığı anlaşılıyor. Sarayını sadece İslâm dünyasının âlim ve sanatkârlarına değil, İtalyanlara da açması, Bizanslı ve Venedikli danışmanlar edinmesi bu projeye ilgilidir. Babasının da yakın çevresinde bulunan Anconalı Ciriaco ve Bizanslı tarihçi Kritovulos, onda bu ilgilerin uyanmasında önemli bir rol oynamış olabilirler. Babinger, güneydoğu Avrupa ülkeleriyle Osmanlı topraklarında siyasi ve arkeolojik amaçlarla sayısız yolculuklar yapan, gittiği her yerde geçmişin kalıntılarını arayıp günlük tutan Ciriaco'nun II. Murad ve Fâtih'le ilişkilerinden genişçe söz etmiştir.¹⁸ Fâtih'in Yunanca öğrenmesi, mitolojiden ve *İliada*'dan haberdar olması da aynı şekilde açıklanabilir. Eğer iddia edildiği gibi bir hümanist olsaydı, bu konudaki görüşleri kısıntı kabilinden bile olsa şiirlerine akseder ve kendi İstanbul'unu Rönesans tarzı binalarla

.....
 bir yolunu gösteriyor bize." Bk. Sabahattin Eyüboğlu, *Maavi ve Kara*, İstanbul, 1967, s. 283 vd. Eğer Eyüboğlu doğru söylüyorsa, Yahya Kemal ve Mükrimin Halil Yınanç'ın *Kritovulos Tarihi*'ni okumamış olmaları şaşırtıcıdır. Çünkü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hristiyan yazmaları arasında bulunan bu tarih Karolidi Efendi tarafından Türkçeye çevrilerek 1910-1912 yılları arasında *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın ekinde parça parça yayımlanmıştır.

17 Stefanos Yerasimos, "Türkler Romalıların Mirasçısı mıdır?", *Toplumsal Tarih*, nr. 116, Ağustos 2003.

18 Franz Babinger, *age.*, s. 46-47, 57-58.

donatırdı. Hâlbuki, Fâtih, bir şair olarak devrinin estetik sınırları içindedir ve felsefî görüşleri de İslamî esaslara dayanır. Hocazade'nin onun arzusu üzerine bir *Tehafüt*, yani Yunan felsefesinin Avrupa'da yeniden keşfedilmesine, dolayısıyla Antikite'ye karşı ilginin uyanmasında önemli bir rol üstlenen Müslüman filozoflara (felasife) reddiye yazdığını unutmamak gerekir.

Babinger'e göre, Fâtih'i batı kültürüyle yoğrulmuş bir Renaissance hükümdarı olarak görmek, onun mizacını ve siyasi emellerini inkâr manasına gelir. Büyük İskender veya Sezar gibi dünyayı yerinden oynatacak büyük zaferler kazanmak isteyen Fâtih'in bütün amacı, Babinger'e göre, İtalyan hocalarından Avrupa ülkeleri hakkında mümkün olduğu kadar doğru bilgi edinmek, batılıların harp sanatının ne dereceye kadar işe yaradığını öğrenmektir.¹⁹ Halil İnalçık'a göre de, Fâtih'in bir Rönesans hükümdarı olduğunu söyleyenler, gerçeklerden uzak bir görüşü savunmaktadırlar; onun Hıristiyan dünyaya ilgi duymasının tek sebebi vardır, İtalya'yı fethetmek ve yönetmek...²⁰ Fâtih devrinde Kızılelma'nın tek anlamı vardır: Roma... Yahya Kemal, şair sezgisiyle kavradığı bu gerçeği "Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel"inde "Tuğlar varsa gerektir Kızılelma'ya kadar" diye ifade etmiştir.

Fâtih'in hayalinin ufukları sadece Batı'ya değil, Doğu'ya doğru da genişliyordu. Divan ve resmi belgelerin yazılmasında kullanılan inşa üslûbu onun devrinde teşekkül etmiştir. Başlangıç ve bitirişlerde, kişi ve kurumlara hitaplarda Farsça ve Arapça yazışma geleneğinden alınmış klişelerin kullanıldığı resmî üslûp, devletin gücünü ve ihtişamını ifade eden tumturaklı bir üslûptu. Fâtih, babası II. Murad gibi sade Türkçe peşinde değildi; Anadolu'daki öteki Oğuz devletleriyle rekabete lüzum görmüyordu, çünkü ilk fırsatta hepsini ortadan kaldırarak devletini bir "cihan devleti" yapmaya kararlıydı. Doğuda rakip kabul edebileceği tek güç vardı: Timurîler. Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde hüküm süren bu büyük Türk devletinde kullanılan dillere, yani Çağatay Türkçesine ve Farsçaya da Latince ve İtalyanca gibi ihtiyacı vardı.

.....

19 Franz Babinger, "Fatih Sultan Mehmet ve İtalya."

20 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2003, s. 189.

Sadece siyasî alanda değil, her alanda Timurilerle boy ölçüş-tüğü anlaşılan Fâtih, Maverâünnehir’de yaşayan büyük ilim ve edebiyat adamlarını İstanbul’a çekmeye çalışmıştır. İstanbul’dan zaman zaman hediyeler alan Ali Şir Nevai, Fâtih ve oğullarının nazarında çok itibarlıydı ve ricaları asla geri çevrilmezdi. Büyük matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu’yu Semerkant’tan getirtmeyi başaran Fâtih’in Nevai’yi davet edip etmediğini bilmiyoruz, ama onun yakın dostlarından olan ve Herat’ta yaşayan büyük sufi şair Molla Cami’yi mutlaka yanında görmek istiyordu; bunun için birkaç defa teşebbüste bulunmuştu. İstanbul sarayında Uygur alfabesi de kullanılıyor ve Çağatay Türkçesini bilen kâtipler görev yapıyordu.

Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki İtalya seferi ve kendi kumandasındaki Doğu seferi, Fâtih’in Doğu’yu ve Batı’yı içine alan “imperium” projesini gerçekleştirmek üzere harekete geçtiği anlamına geliyordu. Esasen onun döneminde Balkanlar büyük ölçüde fethedilerek XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden kısmî bir Avrupa Birliği gerçekleştirilmiş ve İstanbul bir dünya başkenti haline gelmişti. Büyük bir telaşa kapılan Avrupalıların Fâtih’i ortadan kaldırmanın yollarını aradıkları düşünülebilir. Bu bakımdan bu büyük hükümdarın beklenmedik ölümü konusunda yapılan tartışmalarda, doktoru tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü iddia edenlerin gerekçeleri daha sağlam görünmektedir.